

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԵՒ

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԱԵՑ

Դ • ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 21 •

1846

ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1 •

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Երաժշտութիւն :

ԲՆՈՒԹԵԱՆ տէրը Նստուած բոլոր տիեզերաց մէջ ձայնը դրած է իբրև ներքին կենդանարար շարժմունք մը, ինչպէս որ լոյսն ալ դրսուանց դրեր է՝ արարածները զուարթացնելու : Երաժշտութիւնն ալ կրնանք ըսել թէ ձայնին բարակ ոգիքը կամ պտուղն է . և այնչափ վսեմ զօրաւոր ու օգտակար շարժմունք մըն է աս, որ անկարելի կ'երևնայ ասոր վրայէն կարճ խօսքով մը անցնիլը : Բայց մենք մեր ոճէն շատ չհեռանալով՝ տեսնենք նախ երաժշտութեան մեծութիւնը կամ զօրութիւնը, երկրորդ՝ անոր օգուտները :

Ա : Երաժշտութեան մեծ ու վսեմ ըլլալը յայտնի կ'երևնայ հասարակաց հաւանութենէն, որ ամէն մարդ անմահից ալ արհեստ մը ընծայել ուզելով՝ միայն երաժշտական գործիքներ կուտայ անոնց ձեռքը : Ինքն իսկ Նստուած ալ կարծես թէ իր կամքը մարդկանց համար մէյմէկ ձայնով իմացնելով՝ յաւիտենական երաժշտութիւն մը կը բանեցնէ . և իրեն

պատասխան կուտան տիեզերական գունտին կարգով կանոնով շարժող արևները . բոլոր երկինքն ու երկիրս իրար եկած՝ մէկ քնարի մը պէս ձայն կը հանեն : Եւ ինչպէս որ կը վկայէ հասարակաց կարծիքը, Նստուծոյ քով կեցող հոգիներն ալ միայն երգի ու երաժշտութեան հետ կ'ըլլան : Երաժշտութիւնը կ'ըլլայ մէկ հատիկ անմահական արուեստ մը՝ երկինքէն երկրիս հաղորդած, և մէկ կապ մը որ հոգեղինաց ու հոգեղինաց գիտութիւնը իրարու հետ կը կապէ . նշան մըն է մեր ճշմարիտ հայրենեաց, որուն չկրնար մեր հոգին ալ արձագանգ մը չտալ :

Սարդկանց վրայ շատ մեծ ազդեցութիւն և ոյժ ունի երաժշտութիւնը, թէ ծերու վրայ՝ թէ տղու, թէ իմաստնոյ՝ թէ տգիտի, թէ Նշեքսանդրի պէս բոլոր աշխարհք տիրողի, և թէ Վերիկայի անտառներուն մէջ թափառող բարբարոսի : Եւ որունք մարդուս ընդարձակ սիրտը . չնչին կենդանեաց վրայ ալ կը տեսնենք ե-

րաժշտութիւն զարմանալի ոյժը : Ո՞վ չէ տեսած օդուն երգիչները, որ գարնան դռնէն ներս վազելով՝ բոյներնուն շիւղէն առաջ՝ բերանին երգ մը առած կը ճռուողեն . քու բնութիւնդ ալ՝ որ դեռ երկրիս վրայ տեսած փոփոխութեամբդ չէր արթնցած՝ ան ձայներէն կ'արթննայ : Երբոր ծիծառնուկը իր ձայնովը քեզի իմաց կուտայ, թէ օր մը քու պանդխտութիւնդ ալ պիտի վերջանայ . տատրակը մնչելով՝ քու թմրած անոյշ ցաւերդ ոտք կը հանէ . արտուտը կարճ խօսքով մը արտերուն վերեւ երերալով՝ երկրագործին միւթարանքը կ'ըլլայ . դեղձանիկը, կարմրագլուխը և ուրիշ վանդակաբնակ հիւրերդ՝ տանդ ուրախութիւնը կ'ըլլան : Բայց կարելի է թէ պատահած ալ ըլլաս լուսնկայով գիշեր մը ձորերու հովիտներու մէջ՝ բնութեան առաջին երաժշտին, այսինքն սոխակին, որ լճի մը եզերքը սև ծառի մը մէջ պահուած՝ յանկարծ ձայնը կը ձգէ, ու հազար ու մէկ եղանակները փոխելով արցունքներդ կը շարժէ, ու սիրտդ ու միտքդ կը յափշտակէ, ինչուան երկինք կը բարձրացնէ . կը լռէ ան ձայնը, բայց քու սիրտդ դեռ անոր ձայնովը լեցուած՝ չկրնար չօրհնել ան տէրը՝ որ ասանկ բռան չափ թռուչնոյ մը իշխանութիւն տուեր է բոլոր բնութիւնը զմայլեցնելու : Բնաւորան ճպտուն ալ կը ճանչնաս, որուն կեանքը բոլոր երգ մըն է, ու երգին վերջի վանկը իր շնչովը կը լմննայ :

Պատմութիւնը և նոր փորձերն ալ կը հաստատեն՝ թէ կատաղի գազաններն ալ երաժշտութեան ոյժը կը ճանչնան ու կը զսպուին . ինչպէս որ ստոյգ փորձեր եղած են փղի, առիւծու, ձիագետիի, շան, ձիու, և ուրիշ կենդանեաց վրայ, որ նուագարանի ձայն լսելով՝ բոլորովին հանդարտեցան, կամ զմայլած՝ երաժիշտներուն ետեւէն գնացին, կամ ինչուան անանկ այլայլութիւն իմացան որ շունչերնին կտրուեցաւ ու մեռան : « Ո՞վ քնար,

», կը կանչէ Պինդարոս, դուն ես որ սարսափելի կայծակներուն վառ վըռուն կրակները կը մարես . քու ձայնովդ Բրամազդայ Թուրին վերեւ թռչնոց Թագաւորը (այսինքն արծիւը) թռկերը կ'ամփոփէ կը քնանայ . քեզմով պատերազմասէր Բրէսին ձեռքէն ալ նիզակը կ'ինկնայ . Բյուղոնի ու Սուսայից ձայնաւոր նետերը՝ աստուածներուն սիրտն ալ կը կակըղցնեն » :

Թէ որ հին բանաստեղծից հարցընենք, աւելի զարմանալի բաներ կը զուրցեն մեզի . Բմիոնի սրնդին ձայնովը քարերը թունտ կ'ելէին, և իրենք իրենցմէ կը շարուէին պատ կ'ըլլային կ'ըսեն : Որփէոսի քնարին ետեւէն անտառները կը վազէին ու անքնները գլուխնին կը վերցնէին . նոյն քնարը դժոխքին ալ յաղթեց, կորսուած հոգին ետ դարձուց . ու երբոր անգութ մարդիկ Որփէոսի գլուխն ու քնարը գետին մէջ ձգեցին, անոնք ալիքներուն վրայ ալ երգելով ծովէ ծով անցան, գնացին ինչուան երգոց հայրենիքը : Իրաւ ասոնք առասպել են, բայց ինծի նայնպէս առասպել կ'երևնայ ան խօսքն որ կ'ըսեն՝ թէ մարդիկ կան որ երաժշտութենէ ամենեւին համչեն առնեն :

Բ . Բայց երաժշտութեան աս ամէն ոյժը և մեծութիւնը բանի տեղ պէտք չէր դնել՝ թէ որ փնասակար կամ անօգուտ ըլլար, ինչպէս համարձակեցան ոմանք ըսելու, տեսնելով որ երաժշտութիւնը գէշի ալ գործածուեր է : Բայց ատիկայ ամենեւին փութ պատճառ է . ինչու որ ասոր նման շատ օգտակար բաներ ալ կան որ գէշի գործածուած ըլլալով՝ մեծ փնաս կ'ընեն, ինչպէս երկաթը, գինին, և այլն : Պղատոնի պէս փիլիսոփան ալ երաժշտութիւնը վըռնտեր է կ'ըսեն՝ իրեն ուղած հասարակապետութենէն . սակայն ինքը Պղատոնն է որ բանաստեղծութիւնն ալ կը մերժէ, ու ինքը բանաստեղծաբար կը խօսի, ու ինքը ըսաւ թէ արքայութեան

մէջ հոգիք երաժշտութեամբ կը խօսին : Սոկրատ Պղատոնի վարպետը ծերութեան ատենը երաժշտութեան ետեւէ կ'ըլլար՝ առաջուց սորվելու յարմար ատեն գտած չըլլալով : Սոզոն , Սինովս , և ուրիշ շատ օրէնքս-գիրներ երգով օրէնք տուին ու երգեր սորվեցուցին իրենց ժողովրդեանը : Վսենոկրատ փիլիսոփան երկրաչափութեան ու աստղաբաշխութեան հետ՝ երաժշտութեան ճաշակ չունեցողն ալ դպրոցէն կ'ըլլանտէր , իմաստութեան համը չես առած ըսելով : Բիոն , Եպիկուրոս , և ուրիշ շատ իմաստուններ ալ կը պաշտպանեն երաժշտութիւնը՝ մեծամեծ օգուտներուն համար : Սուրբ գրոց մէջ ալ կը տեսնենք որ աշխարհքիս առջի հնարուած արուեստը երաժշտութիւն է :

Եւսեբերնիս աւելի պտղաբեր ընելու համար՝ երաժշտութեան քանի մը գլխաւոր օգուտները յիշենք :

ա . Երաժշտութիւնը կրօնքի զօրաւոր գործիք մըն է , ու մարդուս սիրտը առ լստուած կը վերցընէ . աւոր համար հին օրինաց տաճարին մէջ 4000 երաժիշտ ու երգիչ կային . և չէ տեսնուած կրօնք մը որ մէջը երգ ու երաժշտութիւն մտած չըլլայ :

բ . Երաժշտութիւնը մարդուս միտքը կը բարձրացընէ . աս բանիս յայտնի օրինակ են մարգարէք , ու Հոմերոսի , Պինդարոսի , Եպիկուրի պէս բանաստեղծներ :

գ . Մարդուս սիրտը դիւրագգած ու ընտրող կ'ընէ , որ վերի ըսածներէս կ'իմացուի . իսկ աներաժիշտ սիրտը քարի կը նմանի , որ իրչափ ալ ազնիւ տեսակէ ըլլայ՝ իր քար բնութիւնը հետն է :

դ . Հայրենեաց սէրը վառ կը պահէ մարդուս սրտին մէջ . հին ատենէն 'ի վեր հայրենական երգերն ու եղանակները ամէն ազգ իրենց երկրին մէջ պահեցին , և ուր որ հայրենի երգեր կը լսուին՝ հոն հայրենիքը ողջ է : Օ ուրիցները երգ մը ունին որ Պարթի Կոնյէ կ'ըսուի . այնչափ

կը սիրեն աս երգն որ օտար երկրի մէջ լսելու ըլլան նէ՝ հայրենեաց սիրով սրտերնին տակնու վրայ կ'ըլլայ , ու ոմանց ինչուան մեռնիլը կը պատմեն :

ե . Մարդուս բարքը կրթելու համար շատ զօրաւոր բան է կ'ըսեն երաժշտութիւնը . Յունաստանի հին բնակիչները երաժշտութեամբ կակըղցան ու անտառներէն քաղաքները ժողովուեցան կ'ըսեն . ինչուան հիմա ալ կը տեսնենք որ երաժշտութեան ծաղկած տեղուանքը քաղաքականութիւնն ալ առաջ կ'երթայ : Հիմակուան ամէն բարեկարգ դպրոցներու մէջ երաժշտութիւնն ալ կը սորվեցընեն որ տղաք փափուկ զգացման և ընտրողութեան կրթուին :

զ . Մարմնոյ ալ օգտակար է երաժշտութիւնը . շատ մարդիկ իրենց ցաւը երաժշտութեամբ կը մոռնան . շատ վիրաւորածներ , գազաններէ խածուողներ , ոտնացաւեր , նուագարանի ձայնով միայն կ'աւողջանան :

է . Մարդուս կրքերը կը խաղաղէ . Եղիսէի օրինակը յայտնի է , որ չկրցաւ մարգարէական պատգամ տալ ինչուան որ երաժշտութեամբ հօսեցաւ սիրտը : Այ միայն թեթեւ կրքեր , հապա ինչպէս աս ետքի տարիներուս փորձը կը ցըցնէ՝ շատ խենդեր ալ երաժշտութեամբ կը զգաստանան . դեռ ասկէ զօրաւոր դեղ չէ գտնուած ան խեղճերուն համար :

ը . Տրտմութեան դեղթափ է երաժշտութիւնը : Սրտերնիդ վշտանայ նէ՝ սաղմոս երգեցէք , կ'ըսէ Յակոբոս առաքեալ : Արչափ հոգ ու տրտմութիւն գան վրաս , կ'ըսէ գերմանացի բանաստեղծ մը , ես ալ այնչափ մէյմէկ նոր երգ պիտի երգեմ :

թ . Երկու ու դիւրին զբօսանք մըն է երաժշտութիւնը . ամէն մարդ կըրնայ դիւրին գործիք մը ստանալ , կամ ուրիշի զարնուածքը լսելով՝ վերի ըսած օգուտներէն մէկը քաղել , ժամանակը պարապ չանցընել , ու դատարկութեան բերած կրքերէն ալ ազատ մնալ :

Ժ . Աշխատանաց դիւրութիւնն ու թեթեւութիւնն կուտայ երաժշտութիւնը . “ Ամէն դժուարութիւն դիւրացնելու համար , կ'ըսէ սուրբ վարդապետ մը , ամէն ցաւի մխիթարանք , ամէն աշխատանքի սփոփանք , ամէն մարդ իրեն բնական երաժշտութիւնը ձեռք կ'առնէ . նաւաւարները երգով կը յաղթեն ծովային աշխատանաց , բեռնաւորները երգով ծանրութիւննին կը թեթեւցնեն . անոյշ երգը ճամբորդներուն առջին դժար բլուրները կը շտկէ , զինուորներուն սիրտ կուտայ դառն կռիւներու . չկայ անանկ տաժանելի բան մը՝ որ երգով չդիւրանայ ” :

Այս արուեստը մարդուս օրոցքէն կը սկսի կենաց թշուառութիւնը քաղցրացնել , ու ինչուան գերեզմանին վրան ալ ձայն տալով՝ մէկ արձագանգ մը կը խնդրէ ցամբած սրտէն , և արքայութեան դուռը կը զարնէ :

Ուրիշ անգամ կը խօսինք թէ ինչ ընդհանուր տարբերութիւններ կան այլ և այլ ազգաց երաժշտութեանը մէջ , ու որչափ հարկաւոր է ազգային երաժշտութիւնը պահել ու կատարելագործել :

Հ . Ղ . Մ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՏԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Ա՜յ :

Հին Այրարատեան նահանգին Շիրակ ըսուած ամենաբերդաշատն ունէ մէջ , (որ հիմա Շիրակէլ կ'ըսուին) , Սարս քաղքէն քանի մը միլոն հեռու , անոր հիւսիսային արևելեան դին , Արագածեան (Ալակէզ) լեւանց ստորոտը , ուր որ քանի մը վտակ մէկտեղ դալով Ախուրեան գետակը կը ձևացնեն ու Հայաստան աշխարհքը իրեք հզօր տէրութեանց մէջ կը բաժնեն , նոյն գետակին եզերքը () .

մանեան բաժնին մէջ անշարժ անձայն քաղաք մը կայ . մօտեցողը կը տեսնէ որ անիկայ ամրացած է թէ բլրնութեամբ և թէ ճարտարութեամբ . բայց աւելի մօտ երթալով՝ կը տեսնէ որ պարիսպներուն կէսը կործանած է . իսկ մէջն որ մօնէ՝ լուութեան բնակարան մը կը գտնէ , կէսը դեռ դէպ 'ի երկինք բարձրացած , կէսը գետնին երեսը փռուած . հպարտ ու նուաստ , ուրախ ու տխուր նայուածքով մը կը ճանչնայ Անին , Հայոց անցած թագաւորներուն վերջի մայրաքաղաքը , և մեզի հիմա ամենէն հետաքննելի քաղաքը : Վրեթէ 900 տարի է որ Անույ փառքն սկսած է . անով յոյս կար որ իր հաստատուն հիմունքը յաւիտենական ըլլային , բայց ամենայնալ թաղիին հրամանաւր , այսինքն Աստուծոյ կամօքը , շատ կարճատե եղաւ . մէկ մարդու մը կենաց միջոցին մէջ Անին ձևացաւ , մեծցաւ , զարդարուեցաւ Ռազրատունի թագաւորաց հետ , և անոնց գերեզմանին վրայ մահարձան կանգնեցաւ . քիչ ատենէն ինքն ալ բոլորովին գերեզման եղաւ այնչափ ճարտարութե և փառաց , և 500 տարուէն 'ի վեր իր զարմանալի աւերակներովը զամէնքը կը հրաւիրէ իր առաջին՝ միջին և հիմակուան վիճակը գիտնալու :

Անին առջի ատենները ան բերդէն մէկն էր՝ որ մեր նահապետները Հայաստանի ամուր կողմերը կանգնէին՝ իրենց գանձերը և աշխարհքին հանգստուիլը պաշտպանելու համար . յայտնի է որ վրան տասը քսան դար անցեր էր՝ երբոր Տրդատ թագաւորը պարգևեց Անին Շիրակ գաւառովը՝ Վամսարականաց ցեղին . որոնց մէջ 500 տարիի չափ վերջը Ռազրատունիք գնեցին , և իրենց գլխաւոր բնակութեանց մէկն ըրին՝ թէ իրենց իշխանութե ատենը և թէ թագաւորութեան ատեննին . ինչուան որ Աշոտ Գ Ողորմածը՝ հոն փոխադրեց աւթուր Արազգաւորսէն , պարսպով ամրացուց ու քաղաք ըրաւ . ան պա-